

AZƏRBAYCAN DİLİ 1

VALİDEYNLƏR ÜÇÜN METODİK VƏSAİT

YEGANƏ MƏMMƏDƏLİYEVƏ, HƏBİB KƏRİMOV
KÖNÜL DOXOLOVA, SÜLEYMAN KƏRİMOV
FARİZƏ NƏBİYEVƏ, AYGÜN QASIMOVA

Xüsusi məktəblərin (intellekt məhdudluğu olan)
1-ci sinifləri üçün sadələşdirilmiş proqram əsasında hazırlanmış

AZƏRBAYCAN DİLİ

VALİDEYNLƏR ÜÇÜN METODİK VƏSAİT

© Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi

**Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0
International (CC BY-NC-SA 4.0)**

Bu nəşr Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike
4.0 International lisenziyası (CC BY-NC-SA 4.0) ilə www.trims.edu.az
saytında yerləşdirilmişdir. Bu nəşrdən istifadə edərkən
lisenziyanın şərtləri qəbul edilmiş sayılır:

İstinad zamanı nəşrin müəllif(lər)inin adı göstərilməlidir.

Nəşrdən kommertiya məqsədilə istifadə qadağandır.

Tərəmə nəşrlər orijinal nəşrin lisenziya şərtləri ilə yayılmalıdır.

Bu nəşrlə bağlı irad və təkliflərinizi
chashioglu@gmail.com və derslik@edu.gov.az
elektron ünvanlarına göndərməyiniz xahiş olunur.
Əməkdaşlığınız üçün əvvəlcədən təşəkkür edirik!

LAYIHƏ

MÜNDƏRİCAT

1. Giriş.....	3
2. I. İntelekt məhdudiyəti olan və psixoloji inkişafdan geri qalan uşaqlar və onların təhsil problemləri.....	4
3. II. Əlilliyə tibbi və sosial yanaşma.....	4
4. III. Uşağınızın məktəbə hazırlığı nədən başlamalıdır?	10
5. IV. Öyrənmə çətinlikləri.....	13
6. V. Dərsləklə tanışlıq.....	20
7. VI. Yazılı və şifahi nitqin inkişafı	24

GİRİŞ

Hörmətli valideynlər!

Əgər siz bu kitabı oxuyursunuzsa, deməli, övladınız üçün ən yaxşı və ən düzgün olanı seçmişiniz – onu təhsilə cəlb etmişiniz! Biz isə, bir valideyn və mütəxəssis olaraq, hər zaman sizin yanınızdayıq. Bilin ki, tək deyilsiniz...

Hər bir ailə üçün xüsusi qayğıya ehtiyacı olan uşağın tərbiyəsi və inkişafı məsələsi həyəcan və sual dolu vəziyyətlər yaradır. Məhz belə uşaqların yaşadığı ailələrin bir çox problemləri aradan qaldırmaq üçün yardıma, metodik tövsiyələrə ehtiyacı var. Yeni bilik və bacarıqlarla silahlanan ailə üzvləri müxtəlif situasiyalarda uşaqla düzgün davranmaqda, təhsil və tərbiyə prosesində onun üçün faydalı mövqeyin seçilməsində yardımçı ola bilərlər.

İntellekt məhdudiyəti olan uşaqların tərbiyə və inkişaf problemləri bütün ailə üzvlərinin qarşısında uzun müddətli və dərin iz qoyan sosial, emosional, mənəvi, psixoloji, həmçinin maddi problemlər yaradır. Ailənin qarşısında ilk baxışdan cavabı çətin görünən suallar meydana çıxır: “Nə olacaq? Onun gələcəyi necə olacaq? Uşaqla necə davranmalıyam? Cəmiyyət və ətrafdakılar onu qəbul edəcəklərimi? O, cəmiyyətə adaptasiya oluna, təhsil ala biləcəkmi?” və s.

Belə uşaqların valideynləri ailənin yaşam tərzini uşağın ehtiyaclarına uyğun qurmaq məcburiyyətində qalırlar. Bir çox tədqiqatlar göstərir ki, bu kateqoriyadan olan uşaqların valideynləri emosional gərginlik, günahkarlıq hissi, həyata küskünlük, stress, ailədə anlaşma və qarşılıqlı yardım problemləri ilə üzləşirlər.

Belə vacib bir problemin həllində ailə üzvləri əlbir olmalı, psixoloq, psixoterapevt, pedaqoq, korreksiya mütəxəssisi, fizioterapevt və digər mütəxəssislərə müraciət etməli, yaşadıkları ərazi üzrə valideyn birliklərinə, dərnlərə, xeyriyyə fondlarına üzv olmalı, ictimaiyyətlə əlaqə saxlamalı, qohum və dostlarla daha sıx təmasda olmalıdırlar.

Valideynlərin mütəxəssislərə vaxtında müraciəti intellekt məhdudiyəti olan uşaqların sosiallaşma və cəmiyyətə inteqrasiya problemlərinin həllini sürətləndirir, bu prosesi ailə üçün daha asan edir.

Bu yolda sizə uğurlar arzu edirik!

I. İntellekt məhdudiyəti olan və psixoloji inkişafdan geri qalan uşaqlar və onların təhsil problemləri

İntellekt məhdudiyəti və psixoloji inkişafdan geri qalma nədir?

Əqli inkişafdan geri (ƏİG) qalan uşaqların hafizə və təfəkkürü səthi inkişaf etmiş olur. Belə ki, uşaq nağıl danışarkən süjet xəttinə aid olmayan əlavə süjetləri də daxil edir, suallara təhriflərlə cavab verir.

Təfəkkürlə nitq sinxron əlaqədədir. Nitq üçün təfəkkür inkişaf etməli, məfhumlar formalaşmalıdır ki, uşaq onları nitqində istifadə edə bilsin. Bəzən ƏİG uşaqlarda « boş verbalizm» adlanan hadisə baş verir: uşaq sadəcə danışır, amma danışığında heç bir məna olmur.

Beləliklə, qeyd etdiyimiz əlamətlər müşahidə olunarsa, dəqiq diaqnoz qoyulmalı və ona uyğun korreksiya planı hazırlanmalıdır. Bu zaman psixoloq, pedaqoq, loqoped və ehtiyac olarsa, nevropatoloq və valideynlə birgə kompleks iş aparılmalıdır.

Psixi inkişafın ləngiməsi (PİL) və əqli gerilik arasında fərqlər mövcuddur. PİL- də ali psixi funksiyaların inkişafı üçün baza mövcuddur, yalnız onu inkişaf etdirmək lazımdır. Əqli geriliyin dərəcəsindən asılı olaraq qeyd edilənləri buraya tətbiq etmək olmur. Onlar xüsusilə ağır dərəcəlilər təlimə cəlb olurlar. Əgər PİL vaxtında korreksiya olunmazsa, əqli geriliyə keçə bilər.

Bəzən uşaqlarla məşğul olurlar və nəticədə pedaqoji baxımsızlıq dediyimiz hal baş verir ki, valideynlərin bir qismi bunu yalnız məktəbə qəbul zamanı problem kimi aşkar edirlər. Belə uşaqlarda inkişaf zənciri qırılır və onlar bilik, bacarıq, vərdiş kimi təlim ünsürlərini mənimsəyə bilmirlər.

II. Əlilliyə tibbi və sosial yanaşma

Əlillik nədir? “Əlilliyi olan şəxslər” kimlərdir?

Beynəlxalq uşaq Konvensiyanın 1-ci maddəsinə əsasən “Əlilliyi olan şəxslər müxtəlif maneələrlə qarşılaşarkən cəmiyyətin həyatında tam və səmərəli iştiraka mane olan fiziki, psixi, əqli və ya hissiyyat pozulmaları olan insanlardır”. Tərifə əsasən şəxsi əlil edən şey onun məhdudiyəti ilə ətraf mühitdəki maneələr arasındakı əlaqədir.

Əlilliyə tibbi yanaşma

Əlilliyin tibbi modeli fərdə köklənir, onu problemi olan insan kimi təsvir edir. Bu yanaşma insanın cəmiyyətdə fəal olmamasına şərait yaradan amilləri və ya maneələri nəzərə almır.

Təhsilə yeni yanaşma kontekstində isə tibbi yanaşma intellekt məhdudiyəti olan uşaqların məktəbdə təhsil almaq və ictimai işlərdə səmərəli şəkildə iştirak etmək imkanlarını məhdudlaşdırır. Əlilliyə tibbi yanaşma insan hüquqlarına əsaslanan yanaşmanın dinamikliyini və kompleks xarakterini əks etdirmir, insana onun diaqnozu əsasında baxmağa gətirib çıxarır. Nəticədə uşaq əlilliyə görə damğalanır, maneələri aradan qaldırmaq və təhsil sistemində islahat aparmaq əvəzinə uşaq problem kimi **qəbul olunur**.

TİBBİ YANAŞMA MODELLƏRİ

- FƏRDİ YANAŞMA
- TİBBİ YARDIM
- MÜALİCƏ
- QULLUQ
- STERİOTİPLƏR
- ÇARPAYI
- PİLLƏKƏN
- QAPANMA
- TƏNHALIQ

SOSİAL YANAŞMA MODELLƏRİ

- SOSİAL YANAŞMA
- SOSİAL ADAPTASIYA
- ƏTRAF MÜHİTƏ UYĞUNLAŞMA
- SƏRBƏSTLİK
- FƏRQLİ DÜŞÜNCƏ
- TƏHSİL
- PANDUS
- SOSİALLAŞMA
- İNTEQRASIYA

Əlilliyə sosial yanaşma

İntellekt məhdudiyəti olan uşaqlar deyil, bir çox uşaqlar da məktəb təlimində çətinliklərlə qarşılaşırlar;

Bu çətinliklər təlimi yaxşılaşdırmaq üçün istifadə edilən üsullara işarədir;

Aparılan reformalar bütün uşaqlar üçün təlim şəraitinin yaxşılaşdırılmasına səbəb olmalıdır.

Müəllimlərin fəaliyyəti üçün, intellekt məhdudiyyəti olan uşaqlarla ayrıca məşğul olan mütəxəssislər cəlb etmək əvəzinə onların peşə səriştəliliyi inkişaf etdirilməlidir.

İntellekt məhdudiyyəti olan uşaq problem deyil, əksinə, uşağın təhsil ehtiyaclarına cavab verməyən məktəb problem hesab edilir və uşağın ehtiyaclarına uyğun adaptasiya olunmalıdır.

Ümumi nəticə: bütün uşaqlar çətinliklərlə üzləşir və ya müəyyən məqamda hamının təlim ehtiyacları olur. Eyni əlillik dərəcəsinə malik uşaqların eyni təlim ehtiyacları olmaya bilər.

Beləliklə, uşaq intellektual, şəxsiyyət, sosial baxımdan məktəbə hazır olmalıdır. Buraya uşaqda kommunikativ bacarıqların formalaşdırılması da aiddir, çünki intellekt məhdudiyyəti olan uşaqlarda məhsuldar ünsiyyət qabiliyyəti məhdud olur. Ancaq oyun və interaktiv təlim metodları vasitəsi ilə prosesi korreksiya etmək mümkündür. Bu tip oyun və terapiyaların bir neçəsini sizə təqdim edirik.

İnkişafetdirici oyunlar. Bu, uşağın şəxsiyyət kimi formalaşmasına, kollektivdə öz yaşdları ilə münasibətlərinin yaxşılaşmasına istiqamətləndirilmiş xüsusi məşğələlər kompleksidir.

Kukloterapiya. Bu metod sosial həyatda tələb olunan bacarıqların (başqalarını dinləmək, kollektiv oyunda iştirak etmək, münaqişələrin həlli və s.) mənimsənilməsi məqsədilə qrup məşğələləri zamanı istifadə olunur.

Rəsm çəkmə və quraşdırma yazmaq və oxumaq üçün hazırlıq mərhələsi olub, əl əzələlərinin motorikasını inkişaf etdirir. Məhz kiçik motorikanın uşağın intellektual qabiliyyətlərini inkişafına təsir etdiyi məlumdur.

Psixoloji nağıl. Bu üsul hər bir uşaq üçün tanış olan bir yol-nağıl uydurulması əsasında həyata keçirilərək uşağın emosional vəziyyətinin yaxşılaşdırılmasına istiqamətləndirilir.

Art-terapiya. (uşağın yaradıcı qabiliyyətlərinin aşkar edilməsi). Uşağın təbiətində olan yaradıcı keyfiyyətləri, bacarıqları inkişaf etdirən üsuldur.

İntellekt məhdudiyəti olan uşaqlarla iş zamanı istifadə olunan qeyri-ənənəvi metodlar isə aşağıdakılardır:

Atlarla müalicə – ippoterapiya (qədim yunan dilində ippos - at deməkdir). Atla gəzinti. Uşaqlarda hərəkəti reflekslərin inkişafına autizmin, əqli geriliyin aradan qaldırılmasına kömək göstərir.

Atın belində oturaraq yeriyərkən uşaq müvazinətini saxlamağı öyrənir, onda düzgün qamət formalaşır, əzələlər inkişaf edir. Atlarla terapiya üçün xüsusi şərt – atlar yəhərlənməməli və nəzarətçi olduqca diqqətli olmalıdır. At üzərində gəzinti zamanı bütün əzələlər işləyir, əzələ tonusu normallaşır. Atlarla ünsiyyət fiziki inkişafa müsbət təsir göstərməkdən əlavə, uşaqlarda psixoemosional sahəyə də təsir edir. Əqli cəhətdən geri qalan uşaqlar ətrafdakılarla ünsiyyətdə çətinlik çəkirlər, özlərinə qapanmış olurlar və onları bu vəziyyətdən çıxarmaq olduqca çətin olur.

Musiqi terapiyası. Musiqi ilə müalicədir. Musiqiyə heç kim biganə qala bilmir. Uşaqdan tutmuş böyüyə qədər, hamı musiqiyə reaksiya verir. Musiqi əhvali – ruhiyyənin yüksəlməsinə, insanın dərin düşüncələrə dalmasını, arzu və istəklərin daha da qanadlanmasına səbəb olur. Bütün bunlar intellekt məhdudiyyəti olan uşaqlarda da belədir. Böyüklər düzgün musiqi seçimi nəticəsində uşaqda inam hissini artırır, onun əhvali – ruhiyyəsini yaxşılaşdırır bilirlər. Musiqi terapiyası sayəsində diqqət və hafizə inkişaf etdirilir, hərəkətlərin koordinasiyası yaxşılaşdırılır. Hər bir uşağa fərqli musiqi seçilməlidir. Bununla da aqressiyanın azalmasına, rahatlaşmağa və ya əksinə bəzi uşaqlarda ləngimə, hərəkət etməyə məcbur etməyə, oyunlarda rahatlıqla iştirak etməyə nail olmaq mümkündür.

Kanisterapiya – itlərlə müalicə deməkdir. Xüsusi təlim keçmiş itləri intellekt məhdudiyyəti olan uşaqların ailələrinə verilir. Uşaqlarda qayğıkeşlik, ünsiyyət qurmaq vərdişlərini inkişaf etdirməyə istiqamətlənib.

III. Uşağınızın məktəbə hazırlığı nədən başlamalıdır?

Təəssüf hissi ilə qeyd etmək istəyirəm ki, bəzi valideynlər əlilliyi olan uşaqlarının məktəbə hazırlığı istiqamətində, ümumiyyətlə, heç bir addım atmırlar. Düşüncülər ki, belə uşaqlar üçün məktəbəqədər təhsil, hazırlıq qrupları, inkişaf mərkəzləri yoxdur. «Mən axı uşağımı necə məktəbə hazırlaya bilərəm. Axı mən müəllim deyiləm. Qoy uşağın təhsili ilə məktəb məşğul olsun. Qeyd etmək istəyirəm ki, bu, tamamilə səhv yanaşmadır. Birincisi, uşağın ilk müəllimi valideyndir. Uşaq anadan olduğu gündən ona qulluq, gündəlik fəaliyyət zamanı görür və öyrənir. Valideyn və tərbiyə aldığı ailə onun üçün bir nümunədir. Müsbət və ya mənfə... Vətənimizin ən ucqar bölgələrində belə internetə və sosial şəbəkələrə çıxışı olduğu üçün uşaqlarınızın bir çox problemlərinin həlli və müasir inkişaf metodikaları barədə məlumat almaq mümkündür. İkincisi ailə məktəblə bərabər uşağın təhsili, inkişafı, gələcəyində maraqlı olmalı, müəllim və mütəxəssislərlə bərabər çalışmalıdırlar.

Uşağın məktəbə hazırlığı lazımi səviyyədə olmazsa, məktəbə adaptasiyasında, təlimdə uğur qazanmasında problemlər yaranır. Bəs uşağın məktəbə hazır olduğuna əmin olmaq üçün nələrə diqqət yetirməliyik?

Bunun üçün sizə bir neçə özünəməxsus maraqlı testlər təqdim edirik. Bu testlər sizə uşağınızın məktəbə hazırlıq səviyyəsini müəyyənləşdirməkdə kömək edər.

1. Uşağa heyvanlar haqqında bir nağıl danışın. Bu nağılda hər bir personaj məktəbə getdiyini nəyə görə bildirir. Məsələn, məktəbli dovşan deyir: "Mən məktəbə ona görə gedirəm ki, anam məni buna məcbur edir". Tülkü balası isə cavab verir: "Mən məktəbə ona görə gedirəm ki, oxumaq, yeni şeylər öyrənmək, tapşırıq yazmaq mənim xoşuma gəlir. Hətta məktəb olmasa idi, mən yenə də oxumağı, yazmağı öyrənərdim". Üçüncü qəhrəman deyir: "Mən məktəbə ona görə gedirəm ki, orada çoxlu uşaqlar var, onlarla oynamaq, danışib-gülmək olar".

Nağıldan sonra uşağınıza bu sualı verin: "Necə fikirləşirsən, nəyə görə məktəbə getmək lazımdır? Sən nə üçün məktəbə getmək istəyirsən?" Əgər uşaq sizə təxminən nağılın birinci və üçüncü qəhrəmanı kimi cavab verərsə, deməli, o, hələ məktəbə getməyə, təlim kimi mürəkkəb prosesə hazır deyil.

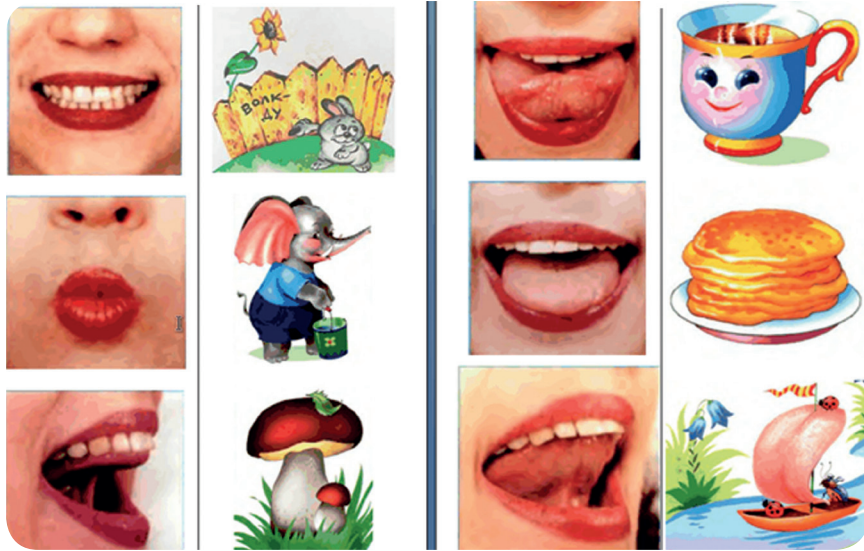
2. Uşağın məktəbə hazırlıq dərəcəsinin daha bir göstəricisi nitqin inkişafıdır. Uşaqdan ona oxuduğunuz kiçik (6-7 cümlə) hekayəni və ya baxdığı cizgi filminin məzmununu sizə danışmağını xahiş edin. Əgər uşaq sözləri çətinliklə uzlaşdırırsa, düzgün cümlə qura bilmirsə, süjet xəttini (başlanğıc, orta, son) məntiqi şəkildə izləyə bilmirsə, deməli, nitq inkişafı üzərində hələ çox çalışmaq lazımdır. Bu halda ən səmərəli üsul ucadan kitab oxumaqdır. Gündə yarım saatdan az olmayaraq uşağa nağıl və hekayələr oxuyun. Sonra isə oxuduğunuz mətndən ona suallar verin. Bu zaman siz onun diqqət və yaddaşını məşq etdirib möhkəmləndirirsiniz.

3. Artikulyasiya gimnastikası isə səs probleminin aradan qaldırılmasında bizim ən yaxşı və ilkin köməkçimizdir. Bu xüsusi, məqsədyönlü hazırlanmış dil hərəkətləridir. Bu hərəkətlər dil əzələlərinin möhkəmlənməsinə, ümumi artikulyar aparatın (dodaq, dil, yanaq, çənə və s.) aktivləşməsinə kömək edir. Beləliklə, uşaq bu dil hərəkətlərini öyrənərək, dilini məşq etdirməklə onun üçün çətin olan səsləri tez bir zamanda tələffüz edə bilmək üçün dilini hazırlayır. Artikulyasiya gimnastikasını uşağa öyrətmək üçün aşağıdakıları bilmək vacibdir:

- Gimnastika hər gün 5-10 dəqiqə olmaqla, gün ərzində 2 dəfə yerinə yetirilməlidir.
- Bir gimnastik hərəkət bir neçə dəfə təkrar olunmalıdır.
- Gimnastika güzgü qarşısında yerinə yetirilməlidir.
- Bütün gimnastik hərəkətlər dili yormamaq və gərgin olmamaq şərtilə, düzgün və müstəqil yerinə yetirilməlidir.

Ev şəraitində uşağınızla aşağıda təklif etdiyimiz bəzi tapşırıqları yerinə yetirə bilərsiniz:

3. Uşaqla "Artıq sözü tap." oyunu oynayın. Hər hansı bir sözü seçin. Məsələn, "nar" sözünü. Sözü bir neçə dəfə təkrar edin, sonra arada "nar" sözünün əvəzinə oxşar söz ("qar") deyiniz: nar, nar, nar, nar, nar, qar, nar.

Uşağa tapmaca verin: "Qoyun" sözü "q" hərfini itirsə, nə olar? "Qo" hecasını itirsə, hansı sözə çevriləcək?"

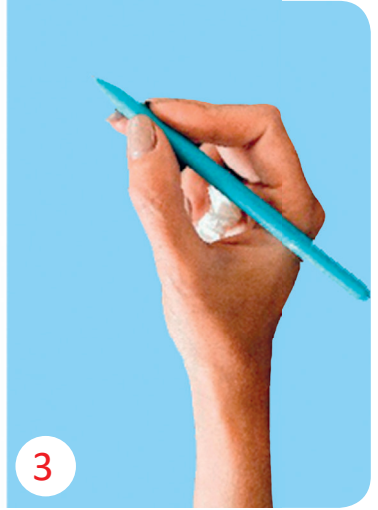
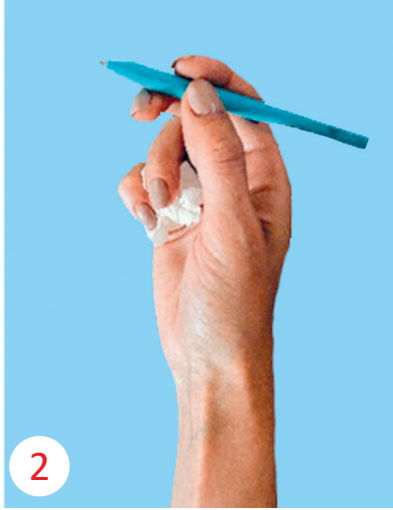
Əgər uşaq sözü asanlıqla hecalara bölürsə, deməli, fonematik eşitmə hissi inkişaf edib. Bu isə məktəbdə oxumaq üçün vacib şərtidir. Əks halda, uşaq ana dilini (xüsusilə orfoqrafiyanı) öyrənməkdə çətinlik çəkəcək.

4. Uşağın məntiqinin nə dərəcədə inkişaf etməsi də əhəmiyyət kəsb edir. Aşağıdakı cümlələri bitirməyi uşaqdan xahiş edin: "Qışda paltarsız küçəyə çıxsan...", "Yağış yağıb, ona görə də...".

5. "Dördüncü artıqdır." oyununda uşağa 4 sözdən ibarət sıralar təklif edin. Hər bir sırada uşaq artıq olan bir sözü tapmalıdır. Məsələn: stol, stul, divan, pəncərə.

Söz-məntiq dərkətməsi 6-7 yaşlarında formalaşmağa başlayır. Yuxarıdakı tapşırıqları yerinə yetirərkən uşaq yalnız 1-2 səhvə yol verərsə, deməli, onda bu proses normal gedir. Səhvlər daha çox olarsa, uşaqla məşqləri davam etdirmək zəruridir.

6. Kiçik motorika, yəni əllərin kiçik əzələlərini inkişaf etdirmək uşağın inkişafı üçün çox vacibdir. Plastilindən fiqurlar düzəldilməsi, kağızdan müxtəlif applikasiyaların kəsilməsi kiçik motorikanı yaxşı inkişaf etdirir. Məktəbə hazır olan uşaq çox asanlıqla qayçı ilə kağızdan müxtəlif fiqurlar (həndəsi fiqurlar olsa, daha yaxşı olar) kəsərək kağıza yapışdırır, dama-dama dəftərdə çəkilən və həndəsi fiqurlardan ibarət olan naxışları təkrar edə bilər, kağız üzərində müxtəlif uzunluqda olan xətlər və sadə şəkillər çəkir, şəkilləri rəngləyir, plastilindən sadə fiqurlar düzəldir və nəhayət qələmi düzgün tutaraq yazır.

Əgər bu tapşırıqları yerinə yetirmək uşaq üçün çətin olarsa, demək, onun əlinin kiçik əzələlərini müvafiq idman məşğələləri ilə inkişaf etdirmək lazımdır. Nəyə görə bu, vacib hesab olunur? Məsələ ondadır ki, insanın baş beyində nitq qabiliyyətinə və əl barmaqlarının hərəkətinə cavabdeh olan mərkəzlər bir-birinə çox yaxın yerləşmişdir. Beləliklə, biz kiçik motorikanı stimullaşdırarkən, beyində nitq qabiliyyətini inkişaf etdirən mərkəzi də aktivləşdiririk.

Beləliklə, 1-ci sinfə gedən uşaqlar nəyi bacarmalıdırlar?

1. Yaddaş, diqqət, düşüncə. Şəkillərdə olan səhvləri və uyğunsuzluqları tapmaq; 6-8 şəkli ardıcılıqla düzmək; verilmiş şəkildə olan 5-6 əşyanı yadda saxlamaq; əşyaların düzülüşündə olan qanunauyğunluğu aşkar etmək; iki əşya və ya rəsm arasında olan oxşarlıqları və fərqləri tapmaq; verilmiş əşyalar arasında artıq olanı tapmaq və nə üçün artıq hesab olunduğunu izah etmək; bütün rənglərin adını düzgün demək və onları ayırd etmək; təbiət hadisələrini fərqləndirə bilmək; ilin fəsilələrinin ardıcılığını və həftənin günlərini, günün hissələrini (səhər, günüorta, axşam) düzgün müəyyən etmək; “dünən”, “sırağagün”, “bu gün”, “sabah”, “birisigün” sözlərinin mənasını bilmək; “Bizim planet necə adlanır? (yaşadığı şəhərin adı, Vətənimizin paytaxtı) və s. kimi suallara cavab vermək və s.

2. Nitq inkişafı. Ətrafdakı əşyaların adını demək, insanların və heyvanların hərəkətləri haqqında danışmaq; “mebel”, “oyuncaqlar”, “nəqliyyat”, “qida məhsulları”, “meyvələr”, “tərəvəzlər”, “paltar”, “musiqi alətləri” və s. ümumiləşdirici sözlərin mənasını bilmək; əşyaları əlamətlərinə görə (*dondurma - soyuq, ağ, şirin*) tanımaq, əşyanın əlamətlərini müstəqil şəkildə sadalamaq; bir-birinə mənaca yaxın və əks olan sözləri (*dayaz-dərin*) tapmaq; *içərisində, üstündə, altında, arxasında, arasında, önündə, yanında* və s. sözlərin mənasını bilmək; müxtəlif peşələrin, bayramların adlarını bilmək; suallara cavab vermək və düzgün sual vermək; bir neçə şeir bilmək, tapmacaların cavabını tapmaq; verilmiş şəkllə baxıb 6-7 cümlə ilə onun haqqında danışmaq; danışılan əhvalatın sonunu özündən uydurmaq; sözdə olan ilk və son səsləri tapmaq; hərfin səsdən fərqi bilmək; iki və daha artıq hecadan ibarət olan sözləri oxumaq və onların mənasını bilmək; sözləri hecalara bölmək; cümlələri və kiçik mətnləri oxumaq; oxuduğunun mənasını anlamaq; hərflərlə və hecalarla oxumağı bacarmaq.

IV. Öyrənmə çətinlikləri

Hər bir uşağın özünəməxsus qavrama qabiliyyətləri var və uşaqların məlumatı mənimsəmə sürəti müxtəlif yaş dövrlərində fərqlidir.

Adətən uşaqlar rəqəmlər və hərflərlə tanış olduqları zaman öyrənmədə çətinliklər yaşayırlar. Bu, müəllimlər və valideynlər tərəfindən də qeyd olunur. “Xüsusi öyrənmə çətinliyi” adını alan bu vəziyyət olduqca mürəkkəb prosesdir. Bu çətinlik onların məktəb həvəsinə mane olur və öyrənmə əsnasında uşaqların məlumat alma bacarığının zəifləməsinə səbəb ola bilər.

Öyrənmə çətinliyi özünü bu şəkildə göstərir:

- hər hansı bir sözü yanlış və ya yavaş sürətlə oxumaq;
- oxunulan hər hansı sözü, cümləni anlamaqda çətinlik, (yəni uşaq mətni düzgün oxuya bilər, lakin aradakı məlumatları anlaya bilməz, anlamadan oxuyub üstündən keçər) çəkmək;
- hərf-hərf oxuma və yazma çətinlikləri, hərfləri yaddan çıxararaq oxuma və yazma problemi yaşamaq;
- imla yazmaqda və dil qaydalarını istifadə etməkdə çətinlik çəkmək;
- riyazi biliklərdə məlumat azlığı, rəqəmləri tanıma, onları doğru düzgün çətinliyi.

Uşaqların bir çoxu çox erkən yaşda hər hansı bir məlumatı tez qəbul edərək öyrənir, bəziləri isə çox gec qəbul edir. Bu çətinliyin qarşısı nə qədər tez alınarsa, uşağın problemi o qədər tez həll olunur.

Öyrənmə çətinliyi, əsasən, məktəb yaşlı uşaqlarda rast gəlinən və səbəbi məktəbdən əvvəlki dövrə gedib çıxan bir xəstəlikdir. Normal inkişaf səviyyəsinə baxmayaraq, uşaqlar oxumaqda, riyazi məsələləri həll etməkdə çətinlik çəkirlər.

Öyrənmədə çətinlik 3 hissədən ibarətdir: oxuda çətinlik (disleksi), riyazi çətinlik (diskalkuli) və yazıda çətinlik (disqrafi). Ailələr uşaqların davamlı olaraq dərstdə uğursuzluqlara məruz qalmaları səbəbi ilə

mütəxəssisə müraciət etməklə diaqnostik nəticələr əldə edirlər. Öyrənmədə çətinlik çəkən uşaqların ruhi və fiziki sağlamlıqlarında problem olduğu düşünülür. Çətinlikləri aradan qaldırmaq üçün özəl təhsil təklif edilir. Ailə, müəllim və mütəxəssis üçlüyünün yaratdığı iş birliyi uşaqların həm sosial, həm də mənəvi həyatlarında uğur əldə etmələrinə köməkçi olur.

Öyrənmədə çətinlik çəkən uşaqlarda akademik uğursuzluqla yanaşı, sosial və duyğusal çətinliklər də ortaya çıxır. Oxuma, yazma, riyazi məsələlərdə çətinlik çəkən uşaqların sinifdə, dostlar arasında özünəinam hissi azalır. Bunun nəticəsində dərs oxumaqdan imtina, tez yorulma, dostlarından uzaqlaşma kimi davranışlar ortaya çıxır.

Təbii ki, öyrənmə problemləri olan uşaqlar sadəcə uğursuzluqları ilə seçilmirlər. Onlar bir o qədər də yaradıcıdırlar və hər şeylə maraqlanırlar. Bir də görürsünüz ki, yeni aldığınız cihazı istifadə qaydaları kitabına baxmadan öyrənir, yaxud da çətin həll olunan riyazi məsələyə vaxt itirmədən cavab tapırlar.

Öyrənmə çətinliyi yaşayan uşaqlarla işləyərkən diqqət edilməsi vacib olan məsələlər aşağıdakılardır:

Belə uşaqlarla çalışanlar onlara başa salmalıdırlar ki, onların zəka ilə bağlı problemləri yoxdur. Sadəcə fərqli şəkildə öyrənirlər, öyrənmələri üçün uzun zaman ayırmaq və çalışmaq lazımdır. Buna görə belə uşaqlarla işləmək üçün səbrli, təmkinli və səmimi olmaq, onları cəsarətləndirmək lazımdır.

Öyrənmə problemi yaşayan şagirdlərin davamlı, müntəzəm mühitə ehtiyacı var. Buna üçün bir siyahı tərtib edin. Nə edəcəyini unudan və ya bilməyən uşaqlar üçün bu siyahı çox faydalı olacaq. Onların xatırlatmağa, təkrarlamağa və yönləndirilməyə ehtiyacı var.

Bu siyahı oxumaq, istirahət etmək, vaxtın planlaşdırılması, dərs hazırlığı və istirahət üçün onların zaman ayırmalarına köməkçi olacaq. Xatırlamaları üçün onlara replikalar, kodlar, qafiyələr, qruplaşdırmalar, yaddaşın inkişafına yardımçı olacaq vasitələr verin.

Təlimatlarınızı sadələşdirin. Sadə cümlələri qavramaq daha asandır. Böyük tapşırıqları kiçik və sadə hissələrə bölün. Böyük tapşırıqlar uşaqların "Mən bunu yerinə yetirməyi heç vaxt bacarmaram" demələrinə səbəb olur. Halbuki bu işi asanlıqla bacara bilər.

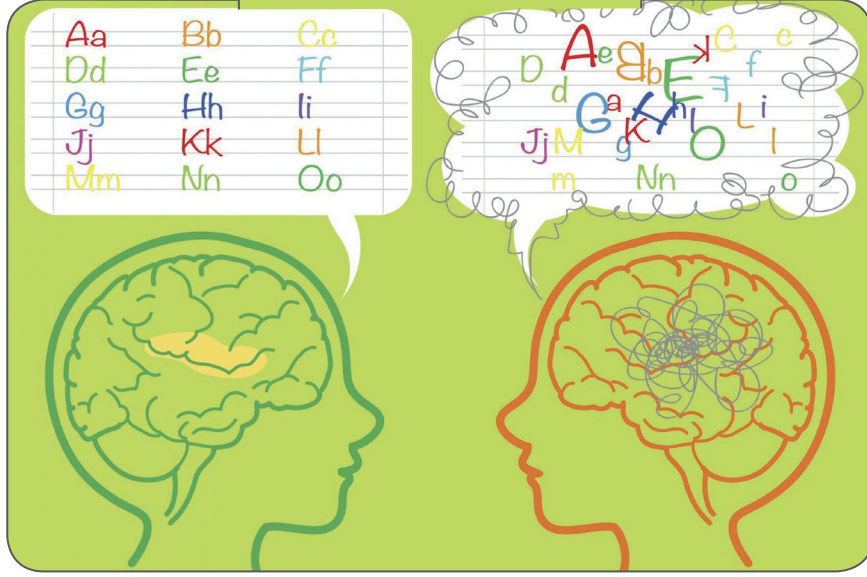
Belə uşaqlarla mütəxəssis-ailə-müəllim iş birliyi təşkil edilməli, müntəzəm görüşlər keçirilməlidir. Sadəcə problem olduğu zaman deyil, adi vaxtlarda da görüşmək lazımdır. Hər zaman uşağın uğurlarını görmək və tərifləmək mütləqdir. Belə uşaqlar o qədər çox uğursuzluq gərginliyi yaşayırlar ki, sizin verəcəyiniz hər xoş cavaba, tərifə ehtiyacları var.

Bütün bunları etməkdə məqsəd uşaqlarda özünəinam və ətrafdakılara lazımlılıq düşüncəsi yaratmaq, onların cəmiyyətə uyğunlaşmalarını təmin etməkdir.

Disleksiya, disqrafiya nədir və bu problemləri necə aradan qaldıra bilərik?

DİSLEKSIYA NƏDİR?

Disleksiya - yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, öyrənmədə rast gəlinən çətinliklərin bir növüdür. *Eynşteyn, Motsart, Bethoven, Leonardo da Vinçi* kimi bir çox dahlərin də yaşadığı bu problem oxumağa mənfi təsir etdiyi üçün ibtidai təhsil zamanı gözə çarpır. Bu problem uşağın özünəinam hissini itirməsinə də səbəb ola bilər. “Disleksiya” yunan sözü olub, “dis”-pozulma, “leksiya”- sözlərinin birləşməsindən əmələ gəlib.

Disleksiya - insanın normal və ya üstün zəka səviyyəsində olmasına baxmayaraq oxuma-yazmada problem yaşamasına səbəb olan öyrənmə pozulmasıdır. Ümumiyyətlə oxuma pozğunluğu şəklində özünü göstərən disleksiya problemi diqqət və yaddaşa da təsir edir. Disleksiyalı uşaqlar oxumaqda və yazmaqda çətinlik çəkdikləri üçün öyrənmə səviyyəsində yoldaşlarından, yaşadlarından geridə qalırlar.

Disleksiya ilə bağlı olaraq uşaqlarda psixoloji problemlərin də ortaya çıxması mümkündür. Disleksiya problemlili uşaqlar incə düşüncəli və həssas olduqları üçün məktəbdəki yaşdqları tərəfindən mənfi münasibətə məruz qaldıqları zaman daxilən çox stress keçirirlər.

Uşağın valideynləri və ya müəllimləri disleksiya haqqında məlumatlı olmadıqları üçün uşağı günahlandırma bilərlər. “İstəsən edərsən, tənbellik edirsən, diqqət vermirsən, vecinə deyil” kimi günahlandırıcı ifadələr uşaqlarda qalıcı xəsarətə yol açır. Buna görə də uşaq üzərində məsuliyyət daşıyan hər kəs “Disleksiya nə deməkdir? Oxumaqda çətinliklərini çəkməni neçə aradan qaldırmaq olar? Disleksiya problemi olan uşağa necə yardım etmək olar” kimi sualların cavablarını araşdırıb tapmalıdır.

Disleksiya diaqnozunun qoyula bilməsi üçün bir uşağın oxuma və yazma qabiliyyəti normadan çox aşağı olmalıdır. Bunu faizlə ifadə etsək bu uşaqlar 100-də 16-dan az oxuma – yazma qabiliyyətinə malik olurlar.

Disleksiya göstəriciləri aşağıdakılardır.

1. Oxuma pozulması, başqa sözlə, oxuma çətinliyi nədir? Sözləri tərsinə oxuma, adlama, buraxma, hecaları qarışdırma, məhdud oxuma sürəti kimi göstəricilər oxuma çətinliklərinə aiddir.

2. Yazı pozulması (disqrafiya). Yazı yazarkən hərfləri tərs yazmaq, bəzi hərfləri və rəqəmləri qarışdırmaq kimi xüsusiyyətlərlə özünü göstərir, məsələn, E hərfini tərsinə yazaraq 3 rəqəmini ifadə edə bilirlər. Xüsusilə də b və d hərflərini, nöqtəli və nöqtəsiz hərfləri qarışdırma bilirlər.

3. Öyrənmə pozğunluğu-öyrənmə çətinliyi. Sadə tapşırıqları yerinə yetirməkdə çətinlik çəkirlər, məsələn, sağ-solu səhv sala bilər, ayaqqabılarını tərs geyinə bilirlər. Bunlar uşağın yaşlılarından geri qalmasına səbəb olur.

4. Anlama pozulması, diqqətlə də əlaqəlidir. Disleksiya uşaqları uzun müddət diqqətlərini mərkəzləşdirə bilmirlər. Rəsm, musiqi, riyaziyyat kimi elm sahələrində sizi təəccübləndirə biləcək qabiliyyətə malik olan bu uşaqlar, xüsusi istedadla malik ola bilərlər. Bu vəziyyət sizi çaşdırmasın və "İstəsə, bacara bilər" kimi yanlış düşüncələrə sövq etməsin. Əslində oxuma pozulması zəka ilə əlaqəli deyil. Disleksiya uşaqları beyinin sol ön bölümünün müəyyən bir hissəsini istifadə etməkdə çətinlik çəkdiyi üçün onların "istəmələri" kifayət deyil.

Bir uşağa disleksiya diaqnozu qoyularkən zəka, ağıl səviyyəsində heç bir problem olmamalıdır. Yəni digər sahələrdə yaşlıları kimi və ya yaşlılarından daha bacarıqlı olduğu halda dil (oxuma, yazma, danışma) problemləri yaşayan uşaqlara disleksiya diaqnozu qoyula bilər. Uşağım disleksiya varmı? deyər, fikirləşən valideynlər ilk olaraq bu sahədə mütəxəssis olan uşaq psixoloqlarına müraciət etməlidirlər.

Bəs disleksiya problemi olan uşaqlara necə kömək edə bilərik?

1. Səbrli olun. Uşağınız və ya şagirdiniz oxumaqda və yazmaqda çətinlik çəkirsə, səbrli olun, ona olan diqqət və qayğınızı azaltmayın. Mətnləri səsli oxumasını xahiş edin. Səsli oxu zamanı həm uşaq, həm də siz harada səhvlər edildiyini görə və onları aradan qaldıra bilərsiniz. Səsli oxu disleksiya üçün çox yaxşı bir məşqdır.

2. Disleksiya uşaqların həvəsləndirmələrə çox ehtiyacları var.

Öyrənmədə çətinlik çəkən uşaqların özünəinam hissələrinin zəifləməsi üçün onları tez-tez rəğbətləndirmək lazımdır. Hər nailiyyətini təbrik edin və onunla qürur duyduğunuzu ifadə edin. Bu davranış uşağın daha çox çalışmaq istəyini artıracaq.

3. Onları oyunlarda dəstəkləyin.

Disleksiya problemi olan uşaqlar oyunları çox sevir. Belə ki, doğru seçilmiş oyunlar disleksiya problemini aradan qaldırmaq üçün edilən məşqlərə bərabərdir. Bu oyunlar və ləvazimatlar pedaqoji yönümlü olmalıdır.

4. Disleksiyalı uşaqları əsla başqaları ilə müqayisə etməyin.

Bu sadəcə disleksiyalı olan uşaqlar üçün deyil, bütün uşaqlar üçün keçərlidir. Uşaqlarınızı başqa uşaqlarla müqayisə etməyin və öyrənmə çətinliyi olan uşaqların bu mövzuda daha həssas olduqlarını biləcəyini unutmayın.

5. Məktəblə mütəmadi əlaqədə olun.

Sadəcə sizin diqqətli davranmanız kifayət etməyə bilər. Məktəb müdiriyyəti və müəllimlərlə də görüşərək, disleksiya problemi olan uşaqla necə davranılması ilə bağlı məlumatları onlarla da bölüşün.

6. Bu uşaqların istedadına diqqət edin.

Disleksiyalı uşaqlar xüsusi istedadada malik ola bilərlər. Onları kəşf etməyə çalışın. Uşağın bu və ya digər istedadının olması onu həvəsləndirəcək və özünəinam hissi artacaq.

7. Bu uşaqlara düzgün yanaşma yollarından biri də motivasiya, izləmə və təqdirdir.

Uşağınıza müxtəlif tapşırıqlar verin. Ona inandığınızı söyləyin və verdiyiniz tapşırığı izləyin. Yerinə yetirdiyi işlər üçün onu rəğbətləndirin. Disleksiyalı uşaqların diqqətini mərkəzləşdirmə müddəti də çox qısa olur. Uşağınızın yazı masasında diqqəti yayındıran əşyaların olmamasına nəzarət edin. Otağın dağınıq deyil, təmiz və səliqəli olmasına diqqət edin.

8. Dərs hazırlayarkən öyrənməni əyləncəli hala gətirin.

Az əvvəl oyunlardan bəhs etmişdik. Ev tapşırığı, kitab oxuma kimi işləri də mümkün qədər oyuna çevirməyə çalışın. Məsələn, uşaq ev tapşırığını yerinə yetirərkən siz də yanında oturub, şeylər cizma-qara edə bilərsiniz. "Gəl birlikdə ev tapşırıqlarını yerinə yetirək" deyə bilər, növbə ilə oxuyub-yaza bilərsiniz.

9. Sevginizin onun bacarıb-bacarmaması ilə əlaqəli olmadığını göstərin.

Disleksiyalı uşaqların, yuxarıda bəhs etdiyimiz kimi, bir çox sahələrdə çətinliklərlə qarşılaşa biləcəklərinə diqqət etməliyik. Sevgi çox böyük və uşağa olan sevginizi hər fürsətdə nümayiş etdirin. Bacara bilmədikdə sızılmayın və ona olan sevginizin, bir işi bacarıb-bacarmamaqla əlaqəli olmadığını hiss etdirin.

Disleksiya problemi yaşayan uşaqların valideynlərini ən çox maraqlandıran «Disleksiya necə müalicə olunur?» sualıdır.

Disleksiyanın hələ ki, müəyyən edilmiş, dəqiq bir müalicəsi yoxdur. Oxuma və öyrənmə pozulmaları yaş artdıqca azalır, amma tam düzəlməyə də bilər. Belə ki, yavaş oxuma və bəzi yazı səhvləri qalıcı ola bilər.

Disqrafiya qarmaqarışıq yazıdan daha geniş mənalı bir termdir.

Disqrafiya nədir?

- bitişmiş sözlər və cümlələr;
- nizamsızlıq;
- əyri yazılmış sətirlər;
- yazı vasitələrini tutmaqda çətinlik;
- əksər hallarda nəyisə pozarkən kağızda çoxlu dəşiklər;
- əziyyətli yazı prosesi;
- qısaldılmış cümlələr.

Disqrafiya həm psixi fəaliyyət, həm də yazı tapşırıqlarına təsir edən öyrənmə pozulmasıdır. Psixoloqlar bunu "fikrin yazıda ifadə zəifliyi" adlandırırlar. Bu hal düşünmə və motorikaya təsir göstərir, şagirdin düşüncələrini sözlərlə ifadə edib, kağıza köçürməsində çətinlik yaradır. Əksər məktəb tapşırıqları bu və ya digər formada yazı işinin vacibliyinə əsaslandığından, disqrafiya öyrənmə prosesində problemlər yaradır. Dünya əhalisinin 20%-də disqrafiya probleminin olduğu ehtimal edilir.

Disqrafiya kiçik motor bacarıqları ilə əlaqəli olduğuna görə belə uşaqlar ayaqqabının bağını bağlamaq, qayçıdan istifadə etmək və s. kimi işləri görməkdə çətinlik çəkirlər. Fikri cəmləşdirə bilməmək o deməkdir ki, onların sistemləşdirmə problemləri var, yaxud danışarkən rabitəni itirirlər. Sosial-emosional sferada, həqiqətdən uzaq olsa da, elə düşünə bilirlər ki, bu uşaqlar "tənbəl", yaxud "küt"dürlər.

Disqrafiyadan əziyyət çəkən şagirdlərə dəstək. Sizə elə gəlir ki, sinfinizdə disqrafiyası olan uşaq var? Əvvəlcə, istənilən öyrənmə pozulmasında olduğu kimi, onları müəyyən etməyə çalışın, belə halda fərdiləşdirilmiş təhsil müəyyən planından istifadə faydalıdır. Yazı elə bir bacarıqdır ki, bu problemlə erkən müdaxilə şagirdin müvəffəqiyyət qazanması üçün ən yaxşı yoldur. Mütəxəssis şagirdiniz üçün doğru tövsiyələri müəyyənləşdirməyə kömək edə bilər. Aşağıda istifadə üçün bəzi ümumi strategiyalar qeyd olunur.

- Şablonlardan uzaqlaşın. Disqrafiyalı uşaqlar üçün yazmağı öyrənmək çox ağır prosesdir. Yazı yazmağın vacib olduğu ibtidai siniflərdə dərs deyirsinizsə, bir sıra yaradıcı metodlar tətbiq etməlisiniz. Müxtəlif yazı ləvazimatları və kağız növlərini (xüsusilə, kiçik damalara bölünmüş qrafik kağız daha faydalı ola bilər) sınaqdan keçirin və onları evdə əlavə təmrinlər etməyə təşviq edin. Tədqiqatlar göstərir ki, ciddi səy və çalışmaq əl yazısı xeyli yaxşılaşa bilər, halbuki həmin uşaqlar üçün bu proses heç vaxt asan olmayıb.

- Yazılı tapşırıqlarının sayını nizamlayın. Disqrafiyadan əziyyət çəkən uşaqların məlumatı dərk etdiyini, lakin onu yazıya çevirməkdə problemləri olduğunu nəzərə alaraq, onların biliyini qiymətləndirmək üçün yazılı tapşırıqlarının ən yaxşı vasitə olub-olmadığı barədə düşünün. Mümkün olduqca, onlara tapşırıqları şifahi yerinə yetirmək üçün imkan yaradın. Materialın sürətini uşaqlara əvvəlcədən verin, yaxud siz danışarkən səs yazma cihazından istifadə etmələrinə icazə verin.

- Əlavə vaxt verin. Əksər öyrənmə pozulmalarında olduğu kimi, burada da bəzən uşaqların sadəcə əlavə vaxta ehtiyacları olur. Onların tapşırıqğa daha tez başlamalarına, gec qurtarmalarına və hətta özlərinə uyğun, rahat bir şəraitdə yekunlaşdırmaq üçün evdə başa çatdırmalarına icazə verin.

- Qrammatika və orfoqrafiya təlimində diqqətli olun. Şagirddən tələb etdiyiniz biliyi qiymətləndirdiyinizdən əmin olun. Əgər verilmiş tapşırıqda qrammatika və orfoqrafiya xüsusilə vacib deyilsə, şagirdin yazısını bu səhvlərə görə qiymətləndirməyin.

- Yaxşı inşa yazmağın yollarını öyrədin. Bu, sinifdə hər kəsin faydalana biləcəyi bir mövzudur. Bütün şagirdlərə plan qurmaq və inşa yazmağın (uzun və ya qısalığından asılı olmayaraq) düzgün yollarını öyrədin. Bu tapşırıqlar disqrafiyadan əziyyət çəkənlər üçün xüsusilə çətinidir. Odur ki, onların bu mərhələləri tam başa düşdüyünü dəqiqləşdirin.

- Bəs kompüterdə yazmaq? Tapşırıqları əl yazısı əvəzinə kompüterdə yazmaq səliqəsiz yazanlara kömək edə bilər, lakin klaviatura ilə işləmək də inkişaf etmiş kiçik motorika tələb edir. Əvvəldə dediyimiz kimi, disqrafiya yalnız qarışıq əl yazısı deyil. Beləliklə, klaviaturada yazmaq bəzi uşaqlara rahatlıq gətirə bilər, ancaq bu, məsələnin ideal həll yolu deyil. Heç olmasa xəstəxanada məlumat vərəqini doldurmaq, yaxud yapışqanlı kağızda bir xatırlatma yazmaq üçün hər kəs ilkin yazı bacarıqlarına malik olmalıdır.

V. Dərsləklə tanışlıq

Yüngül və orta intellekt məhdudiyəti olan şagirdlər üçün nəzərdə tutulmuş bu dərsləkdəki materiallar uşaqların söz ehtiyatının zənginləşdirilməsi, nitq imkanlarının inkişaf etdirilməsi məqsədini daşıyır. Fonetik, leksik-semantik, qrammatik normalar çərçivəsində tərtib olunmuş materiallarda nitqin düzgünlüyü, dəqiqliyi, ifadəliliyi şərtlərinə ciddi əhəmiyyət verilmişdir. Dərsləyin 1-ci hissəsi “Əlifbaya hazırlıq”, 2-ci hissəsi “Əlifba” adlandırılmışdır. Uşaqlarda bilik və bacarıqların formalaşdırılması sahəsində irəli sürülən müasir yanaşmalar hər iki hissədə korrektiv, ekspressiv mahiyyət daşıyır.

“Azərbaycan dili” (I sinif) dərsləyinin birinci bölməsi, yuxarıda sadalanan prinsiplərə əsaslanaraq, intellekt məhdudiyəti olan uşaqlarda müşahidə, oxşar və fərqli cəhətləri fərqləndirmə bacarıqlarını inkişaf etdirmək məqsədi daşıyır. Bu dərsləkdə intellekt məhdudiyəti olan uşaqların fəallıqlarını onları əhatə edən cəmiyyətdən ayırmadan artırmaq, faydalı yaradıcılıq işləri ilə məşğul olmağa maraq oyatmaq xüsusi yer tutur. Bildiyimiz kimi, nitq, ünsiyyət bacarıqları insanlar arasında əlaqə yaratmağa, ətraf mühiti qavramağa, cəmiyyətə inteqrasiya etməyə imkan verir. Bu dərslək söz və cümlələrin düzgün formalaşdırılması, onların daha yaxşı mənimsənilməsi üçün nəzərdə tutulub. Dərslək uşaqlarda nitq problemlərinin tez və səmərəli şəkildə aradan qaldırılmasına kömək edəcək. Süjetli və planlı şəkillər uşaqlarda rəbitəli nitqin formalaşmasını həyata keçirəcək və müəllimin iş prinsiplərini qurmaqda ona yardımçı olacaq. Belə ki, uşaqların nitqini stimullaşdırıb, onu passiv formadan aktiv formaya keçirəcək. Dərsləkdə verilmiş mövzuların ardıcılığı intellekt məhdudiyəti olan uşaqlarda bilik və bacarıqların daha müvəffəqiyyətlə əldə edilməsinə kömək edəcək. Başlıca xüsusiyyətlərdən biri də valideynlərin təlim-tərbiyə sahəsindəki fəaliyyətini düzgün istiqamətləndirməkdir. Odur ki, bu kitab intellekt məhdudiyəti olan uşaqlar, onlara yardımçı olan müəllim və valideynlər üçün dəyərli vəsaitdir.

1-ci hissə

Əlifbaya hazırlıq dövrü

“Şəkildə gördüklərinin adlarını de”, “Şəkildə gördüklərin haqqında danış”, “Şəklə bax və adlandır” başlığı altında verilən tapşırıqlar uşaqlarda sözləri düzgün tələffüz etmək, gördüyü şəkli adlandırmaq, düzgün fikir ifadə etmək bacarıqlarını formalaşdırır.

Tapşırıq 1 (s. 12).

Uşağın diqqəti dərsləkdəki şəkillərə yönəldilir. Ondan şəkildə nə gördüyünü soruşun. (“Şəkildə gördüklərinin adlarını de”. Köməkçi suallardan da istifadə etmək olar, məsələn: “Bu, nə şəkildir? Şəkildə nə görürsən?” və s.)

– Bu, maşın şəkildir. (uşağın cavabı)

Uşaq fikrini cümlə ilə ifadə edə bilmədikdə bir sözlə də ifadə edə bilər.

– Şəkildə nə görürsən? (siz)

– Şar (uşaq).

Növbəti tapşırıqlarda bu tələblər nəzərə alınmalıdır.

(8, 10, 12, 14, 16 (3), 19, 20, 21, 23, 26, 27, 28, 31, 36, 38, 39, 50 (2), 52, 56, 58, 60, 62 səhifələrdəki tapşırıqlar)

“Nə artıqdır?”, “Ardıcılığı tamamla”, “Nöqtələrin yerində hansı şəkil olmalıdır?”, “Hansı qəhrəman artıqdır?” başlığı ilə verilən tapşırıqlar diqqəti və yaddaşı inkişaf etdirir.

Tapşırıq 2 (s. 17).

Əvvəlcə uşağa kitab, qələm və oyuncaq maşını göstərin. Bu üç əşyadan birinin fərqli olduğunu (kitab və qələm məktəb ləvazimatı, maşın isə oyuncaqdır) izah edin. Sonra əvvəlki tapşırıqlara istinad edərək, uşağın diqqətini dərslikdəki tapşırığa yönəldib soruşun:

– Şəkildə nə görürsən? (siz)

– Pomidor, xiyar, kartof, kitab, top və bibər. (uşaq)

Uşağın verdiyi cavablarda sözlərin düzgün tələffüz edilməsinə diqqət yetirmək lazımdır.

–Nöqtələrin yerində aşağıdakı şəkillərdən hansı olmalı idi? (siz)

Uşaq çətinlik çəkərsə, “Bibər olmalıdır, çünki pomidor, xiyar, kartof tərəvəzdir. Kitab məktəb ləvazimatıdır, top isə oyuncaqdır” fikri ilə çətinliyi aradan qaldıra bilərsiniz.

(8, 17, 19, 20, 21, 26, 29, 26, 59, 60-cı səhifələrdəki 2-ci tapşırıqlar,

57, 63, 65-ci səhifələrdəki 1-ci tapşırıqlar)

“Suallara cavab verməklə şəkil üzrə danış” başlığı ilə verilən tapşırıqlarda dinləyib-anlama, gördüklərini təsvir etmə, qrammatik cəhətdən düzgün cümlə qurma bacarıqları formalaşır.

Tapşırıq 1 (s. 9).

Şəkildə gördüklərinizi əvvəlcə özünüz təsvir edin ki, uşaq sizin suallarınızı asanlıqla cavablandırma bilsin.

Siz: – Şəkildə sinif otağı təsvir olunub (“Şəkildə sinif görürəm”). Sınıfda müəllim və şagirdlər var. Müəllim yazı lövhəsinin qarşısında dayanıb, lövhəyə yazdığı “A” hərfini şagirdlərə göstərir. Bu fikir uşaq tərəfindən daha sadə ifadə oluna bilər:

–Müəllim dayanıb. (uşaq)

–Harada? (siz)

–Yazı lövhəsinin qarşısında. (uşaq)

– Müəllim nə edir? (siz)

– Hərfi göstərir. (uşaq)

– Şagirdlər müəllimə baxırlar. Sınıfda yazı lövhəsi, kitab rəfi, rəfdə kitablar və dibçəkdə gül, divarda şəkil və müəllim stolu var. (siz)

Şəkil üzrə danışdıqdan sonra tapşırığın suallarından istifadə edərək mövzunu möhkəmləndirmək olar.

(7, 9, 10 (2), 11, 12 (2), 13, 15, 17, 18, 22, 3, 35, 40,

45, 46, 54, 62, 64, 67-ci səhifələrdəki 1-ci tapşırıqlar)

“Hissələri xətlə birləşdir” başlığı ilə verilən tapşırıqlarda diqqət və yaddaşın inkişafı ilə yanaşı, karandaş və qələmlə işləmək bacarığı da formalaşır.

Tapşırıq 2 (s. 14).

Tapşırığı yerinə yetirməzdən əvvəl uşağın diqqəti dərslikdə iki hissəyə ayrılmış şəkillərə yönəldilir. Şəkillərdə uşağın tanıdığı meyvələrin hissələri göstərilir. Uşaq çətinlik çəkərsə, rənginə və formasına görə uyğunlaşdırma, qruplaşdırma üsullarından istifadə edin; məsələn, narıncı və dairə formasında olan hansı meyvə ola bilər? Sonra karandaşla meyvənin bir hissəsindən digər hissəsinə xətt çəkilir.

(8, 12, 70-ci səhifələrdə 3-cü, 14, 31, 37, 47, 48, 49, 55, 61, 62-ci səhifələrdə 2-ci tapşırıqlar)

“Nümunəyə əsasən, qırıq xətləri birləşdir”, “Qırıq xətləri birləşdir və rənglə” tipli tapşırıqlarda şagirdlər yazıya hazırlıq mərhələsi keçir və fiziki cəhətdən yazıya hazırlanırlar.

Tapşırıq 3 (s. 17).

Əvvəlcə uşağın stulda düzgün oturmasına diqqət yetirin. Qələmdən, karan daşdan istifadə qaydasını ona göstərin. Sonra karandaşı uşağa verin. Qırıq xətləri birləşdirməzdən əvvəl uşağın diqqətini nümunəyə yönəldin ki, o, həmin nümunəyə əsasən tapşırığı düzgün yerinə yerləşdirə bilsin.

2-ci hissə

Əlifba dövrü

Bu dərslikdə şagirdlər səs və hərflə tanış olacaq, oxu və yazı bacarıqlarını formalaşdıracaqlar.

Hərflərlə tanış olarkən (mövzu 1, 2, 3, ... və s.) uşağın diqqətini həmin hərfin ilk səhifəsinə (adları həmin hərflə başlayan şəkillərə) yönəldirsiniz. Şəkilləri bir-bir əlinizlə göstərərək adlandırırırsınız: alma, armud, ağac, ayı, avtobus, ayaq, ana və s. Sözləri elə tələffüz edin ki, [a] səsi diqqət çəksin: aaalma, aaarmud və s. Daha sonra uşaq barmağı ilə işarə edərək, şəkilləri göstərir və adlandırır. (Uşağa kömək və səsin müəyyən olunması məqsədi ilə siz yenə səs uzun tələffüz edin). Artıq uşaq öyrədiləcək səsi tam eşitmiş olur. “Daha çox eşitdiyimiz səs [a] səsidir” deyin. Bunu uşağa təkrar etdirin: [a] səsi, [a] səsi ...

Şəkillərin yuxarı hissəsində tanış olduğunuz səsin şərti işarəsi, yəni həmin hərf yazılıb. Əlinizlə hərfi göstərərək adlandırın: “böyük A hərfi, kiçik a hərfi”.

Hərfin çap və yazılı formasını da qeyd edin. Yeni hərflə başlayan səhifələr budaq üzərindəki yarpaqlarda göstərilir. Uşağa maraqlı və əyləncəli olması üçün hər yarpağın üzərində onun tanış olduğu hərflər yazılıb. Onları da adlandırmağı unutmayın.

“Şəkilləri adlandır”, “Adında [n] səsi olan şəkli göstər” başlığı ilə verilən tapşırıqlardakı şəkilləri bir-bir uşağa göstərərək adlandırın. Tapşırıq 1-də (səhifə 10) nənə, nərgiz, ulduz, ağac sözlərini elə tələffüz edin ki, [n] səsi daha aydın eşidilsin. İlk nümunəni siz göstərin: “nnnərgiz” sözündə [n] səsi var, “ağac” sözündə isə yoxdur.

“Sözlərdə hərfin yerini müəyyən et və de”, “Sözlərdə hərfin yerini müəyyən et və yaz”. Bunlar bir-birinə bənzər tapşırıqlardır. Tapşırıq 2-də (s.15) şəkilləri adlandırın, lazım olan səsi vurğu ilə tələffüz edin. (Kömək məqsədi ilə həmin kvadratlar xüsusi rənglərlə verilib). “Nar” sözündə [n] səsi sözün əvvəlində işlənmişdir. Səsin yerini müəyyən etməkdə uşağa kömək edin ki, digər tapşırıqları özü müstəqil icra edə bilsin.

Bütün hərflərin tədrisində bu tapşırıq var: məsələn, “[ə] səsi ilə başlayan şəkli tap və rənglə” başlığı ilə verilən tapşırıqların düzgün yerinə yerləşdirilməsi üçün şəkilləri göstərin və adlandırın.

Tapşırıq 3 (s. 23). “Top”, “naringi”, “şar” sözlərində “t” hərfi olan şəkli tapmaqda uşağa

kömək edirsiniz ki, rəngli karandaşla həmin şəkli rəngləsin. (Digər tapşırıqlarda özü icra edir). Bütün hərflərin tədrisində bu tapşırıq var.

“Nümunəyə uyğun olaraq, qırıq xətləri birləşdir”. Uşaq bu tapşırığı dərsləyin birinci hissəsində artıq işləyib. Əvvəlki tapşırıqlardan fərqli olaraq, burada hərfin yazı elementləri öyrədilir.

Tapşırıq 5 (s. 47)

Artıq uşaq yazı vərdişlərinə yiyələndiyi üçün qırıq xətləri birləşdirərək, hərfi yazmağa asanlıqla nail olacaq. Nümunəyə diqqət yetirərək, düzgün, ardıcıl, bir-biri ilə bağlı xüsusi elementlərin yazılma qaydasını əvvəlcə siz göstərin, sonra isə uşaq işə davam etsin. Bütün hərflərin tədrisində bu tapşırıq yerinə yetirilir.

“Oxu”, “Hərfləri birləşdir və oxu” (s. 51, 54) başlıqları ilə verilən tapşırıqlar uşağın oxu bacarıqlarını formalaşdırır.

Tapşırıq “Oxuyaq” (s. 46). “B, b” hərfi. Dərsləkdən istifadə edərək,

barmağınızı üfüqi xətt boyunca hərəkət etdirərək “ba, ab”, “bə, əb” (kitabın sol yuxarı küncündə) oxuyun. Tələffüz edərkən səslərə, hecalara diqqət yetirin ki, uşaq düzgün tələffüz etsin.

Şagirdlər artıq dərsləyin birinci hissəsində “Şəkil üzrə müsahibə” başlığı ilə verilən tapşırıqlarla tanış olublar.

Tapşırıq 10 (s. 57). Uşağın diqqətini şəkllə və orada təsvir olunan hadisələrə yönəldin. Şəkil üzrə danışmaqda çətinlik çəkərsə, köməkçi suallar verin: 1) Şəkildə nə görürsən? 2) Şəkildə kimlər var? 3) Uşaqlar nə edirlər? və s.

(8, 12, 17, 25, 29, 37, 41, 49, 53, 61, 65, 73, 93-cü səhifələr)

“Şəkillərin köməyi ilə cümlə qur” tapşırıqlarında diqqət şəkillərə yönəldilir. Heca ilə yazılan sözləri oxuyun, şəkillərdən istifadə edib cümlə qurun. Bu tapşırıq uşaq üçün maraqlı olacaq.

(28, 36, 52-ci səhifələr)

“Buraxılmış hərfləri yaz” tapşırığında şəkilləri adlandırın. Həmin sözlərdəki hərflər tanış olduğu üçün tapşırıq uşaq tərəfindən tez yerinə yetirilə bilər. Hansı hərfin olmadığını soruşun. Uşaq şəklin aşağı hissəsində, kvadratların içərisindəki hərfləri oxuyur: “□ a n a n”. Şəklə baxaraq “b” hərfinin olmadığını deyir.

(16, 48-ci səhifələr)

“Şəkil adlarını tamamla” və “Şəkildə gördüklərinin adlarını yaz”

tapşırıqlarında, bir qayda olaraq, şəkllə diqqət yetirib, adını söyləyin. Sonra həmin sözləri heca ilə tələffüz edin. Uşağa şəkildə verilmiş boş xanalara eşitdiyi hecaları yazmaqda kömək edin.

(60, 75, 88-ci səhifələr)

VI. Yazılı və şifahi nitqin inkişafı

Nitq oxu, dinləmə, danışma, yazı bacarıqlarından ibarətdir. Bu bacarıqlardan birinin olmaması və ya zəif inkişaf etməsi uşağın ümumi nitq qabiliyyətinin geri qalması kimi qiymətləndirilir. Gəlin analiz edək: Nitqin hər hansı sahəsi hansı səbəbdən inkişafdan qala bilər?

Bu gün ibtidai sinif şagirdlərində yazılı və şifahi nitqin pozulmaları ən aktual problemlərdən biridir. Belə ki, bu iki proses ibtidai təhsil prosesindən başlayaraq uşaqların gələcəkdə bilik almaq vasitəsinə çevrilir.

Oxu

Oxu uşağın təfəkkür və nitqinin inkişafına, lüğət ehtiyatının zənginləşməsinə, məntiqinin inkişafına kömək edir və onu məktəbə hazırlayır.

Uşağı inkişaf etdirmək istəyən valideynlər nəyin bahasına olursa-olsun, məktəbəqədər dövrdə ona oxumağı öyrətmək istəyirlər. Sual yaranır: Əgər oxumağı ibtidai siniflərdə öyrədirlərsə, bu nə üçün lazımdır? Ancaq fikrindən dönməyən ata və analar cavab tapırlar: «Ona görə ki, uşaq onu maraqlandıran kitabları oxuya bilsin».

Uşağa oxumağı öyrətmək ilk baxışdan o qədər də sadə bir iş deyil. Təmkinlə hərəkət etmək, onun üçün nəyin maraqlı və nəyin maraqsız olduğunu bilmək lazımdır. Başqa ciddi səbəblər də ola bilər. Oxumaq uşağın təfəkkür, təxəyyül və məntiqini tələffüzünü inkişaf etdirir, lüğət ehtiyatını artırır və məktəbə hazırlayır.

Bəs uşaq necə? O, oxumağa hazır mı?

Adətən oxumağı uşaq sözləri səslərdən ayırmağı bacaranda, 3-4 yaşlarında öyrətməyə başlayırlar. Əgər uşaq hələ təhtəlşüür səviyyəsində sözlərin səslərdən ibarət olduğunu başa düşmürsə, deməli, oxumağı öyrətməyə başlamaq hələ tezdir. Eşitmə qavramasına görə ən çətin səslər r, l, y səsi, fişiltılı s, z və onların yumşaq formaları və həmçinin fişiltılı ş, j, ç hərfləridir. Ona görə də oxumağa başlamamışdan əvvəl tələffüzünü formalaşdırmaq lazımdır.

Bunu necə etmək olar? Əlbəttə ki, oyunlar vasitəsilə. Məsələn, uşaqdan soruşun ki, yarpaqlar necə xışıldayır, külək necə vıyıldayır və s. Beləliklə, siz «ş» səsinin öyrədə biləcəksiniz. Adı «ş» hərfi ilə başlayan oyuncaqlarla oynayın. Uşaqların təqlidi səsləri inək kimi movuldamaq, miyoldamaq, hürmək, mırıldamaq və s. tələffüz etmək çox xoşlarına gəlir. Ona görə də müxtəlif heyvan şəkillərini göstərin və mütləq izah edin. Nitq aparatının formalaşmasına yönəldilmiş bir çox oyunlar vardır. Məsələn, siz sözü deyirsiniz, uşaq da həmin hərflə və ya əvvəlki sözün son hərfi ilə başlayan sözlə cavab verir.

Başqa bir oyun da təklif etmək olar. Üç oyuncaq maşın və ya fincanı bir-birindən bir az aralı qoyun və deyin ki, hər bir maşında bir səs var və onların hamısı eyni sözü daşıyırlar. Birinci maşını götürün və yavaş-yavaş digər maşına tərəf hərəkət etdirin və S-S-S deyin. İkinci maşına çataraq, Ü-Ü-Ü deyin. Üçüncü maşına çatanda D-D-D səsinə tələffüz edin. Ondan soruşun ki, maşınlar hansı səsi aparırlar? Uşaq həmin sözü tapıb deyir SÜD. Oyun arası öyrəndiyiniz səslərə aid tapmacalar, nağıldan hissələr, şeirlər oxuyun – beləliklə yavaş-yavaş uşaqda səslər haqqında təsəvvür yaranır.

Köhnə, sınaqdan çıxmış yoxsa yeni, lakin effektiv metodlar? Hansını seçmək lazımdır?

Oxumaq üçün lazım olan məsləhətlərin, qaydaların və metodların sayı o qədər çoxdur ki, sanki, nə qədər insan var, o qədər də fikir var. Kitab rəfləri məktəbəqədər ədəbiyyatla doludur, valideynlərin isə nə seçəcəklərini bilmirlər.

Əslində uşağı oxumağa həvəsləndirmək çox çətindir və hər hansı bir yanlış addım bütün oxumaq həvəsini heçə endirə bilər. Əsas məsələ budur ki, uşaq bu işi həvəslə etsin və onu məcbur etmək olmaz.

Bəzi mütəxəssislər məsləhət görürlər ki, uşağa birbaşa oxumağı öyrətmək lazımdır və ayrı-ayrı hərflərə vaxt sərf etmək lazım deyil. Bu metodda açıq hecalardan başlayıb, tədricən qapalı hecalara keçilir. Bu sistemin bir mənfi cəhəti odur ki, bütün sözlər asan oxunmur. O ki, qaldı digər metodlara, N. A. Zaytsevin (1939) məşhur kubiklər metodunu, Qlen Domanın (1919-2013) və Mariya Montessorinin (1870-1952) metodlarını yada salmaq yerinə düşərdi.

Mariya Montessorinin metodu

Bu metodun əsas xüsusiyyəti ondan ibarətdir ki, oxunun bütün tədrisi prosesi sırf oyunlar üzərində qurulur. Təəccüblü olan nədir: uşaqlar əvvəlcə «yazmağı» öyrənirlər, onlar

qabarmış hərfləri (Yazılı hərfləri deyil!) əlləri ilə hiss edirlər sonra isə oxumağa başlayırlar. Burada əsas ideya uşaqlarda oxumağa maraq hissi yaratmaqdır. Uşağı daima təhrik etmək lazımdır ki, o, kitaba baxsın. Məsələn, uşaqla kitab səhifələrində «gizlənpaç» oynamaq: «Baxın, «A» hərfi itib. Gəlin onu axtaraq, tapaql!». Siz görəcəksiniz ki, sizin uşağınız necə şövqlə kitabın axırncı səhifəsində bu hərfi tapacaqdır.

«Birlikdə yerdə dostluq edək» oyununda bütün hərflər dostdurlar. Onlar bir-birinin yanına qaçirlar və bu zaman sözlər yaranır, yəni uşağın lüğət ehtiyatı artır. Çap olunan mətnlərdə isə tanış hecanın axtarışı görmə yaddaşı ilə məşq etdirilir. Bu metodun müəllifi bildirir ki, tədrisən hecalara vizual vərdişin yaranması avtomatik olaraq hərflərin hecalarda birləşdirilməsinə gətirib çıxaracaqdır.

Uşaq hərfləri və hecaları tanıyandan sonra sözləri oxumağa başlamaq olar. M. Montessori məsləhət görürdü ki, uşağınızın sevimli kitabını oxuyan zaman ən maraqlı yerdə oxunu dayandırır, deyir ki, vacib işiniz çıxıb. Bu vaxt, uşaq özü kitaba can atacaqdır ki, hekayənin necə sona çatdığını öyrənsin. Günlərin bir günü görəcəksiniz ki, sizin körpəniz müstəqil halda oxumağa başlayıb.

Qlen Domanın metodu

Q. Domanın bütün elmi əsərlərində əsas ideya uşağın ibtidai inkişafıdır. Metodun əsas ideyası çox sadədir: uşaq sözləri bütöv vizual şəkildə yadda saxlayır. Tam mənası ilə anadan olan gündən başlayaraq gündə üç dəfə ona bir neçə saniyə ərzində karton kağız üzərində iri hərflərlə yazılmış sözlər göstərilir. Bu işi davamlı etmək lazımdır: əvvəlcə uşağa yaxın olan sözlər – ana, ata, onu əhatə edən əşyaların adları, bədən üzvləri və rənglər nümayiş etdirilir.

Bu zaman eyni sözün iki dəfə nümayiş etdirilməsi və köhnə sözlərin nümayişi məsləhət görülür. Belə ki, müəllifin sözlərinə görə, əks halda bu üsul uşağı bezdirə bilər. Nəticədə ayrı-ayrı sözlər söz birləşmələri və sadə cümlələrlə əvəz olunacaqdır. Ehtimal olunur ki, uşaq sözü bütöv yadda saxlayır və müəyyən vaxtdan sonra kəmiyyət keyfiyyətə çevrilir – o, nəinki kartlarda ona tanış olan sözləri oxuyur, hətta qalan sözləri də oxuyur. Uşaq hərfin adı, əlifba, səslərin müxtəlifliyi ilə uşaq oxumağı öyrənəndən sonra tanış olur.

Bütün bu deyilən qaydalara əməl edənlerin, demək olar ki, çox az hissəsi müsbət nəticə əldə edir, çünki hər uşaq fərddir və xüsusi yanaşma tələb edir. Bundan başqa, bu metodla oxumağı öyrənəndən sonra məktəbdə sizin uşağınızın savad ilə problemləri yaranacaqdır.

Zaytsev kubikləri

Kubiklərin əsas çatışmazlığı onun bahalı olmasıdır, lakin həmin metodik vəsaiti sadə plasmalar kubiklər alıb üzərinə hərflər yapışdıraraq hazırlamaq olar. Bu kubiklər əyləncəli vasitələrdir. Zaytsev kubikləri ilə öyrətmə prosesinin əsas mahiyyəti düzülüşü yadda saxlamaqdır. Kubik düz – yazı və qiraətin birləşməsidir, lakin bu, heca deyildir. Kubiklərdən düzəltmə ya bir sait ola bilər, ya da bir samit, ya da bir saitle bir samitin birləşməsi ola bilər. Qa-pı (qa+pı — iki düzülüş). Gün ərzində uşağa müəyyən formada düzülüşlər plakatlar kimi nümayiş etdirilir, yəni kubiklərin köməyi ilə düzəldilmiş sözlər nümayiş etdirilir. Bu zaman hiss orqanlarının hamısı işləyir – eşitmə, görmə və təmas. Uşaq kubiklərin köməyi ilə oxumağı öyrənəndən sonra onu hərflərlə tanış edirlər.

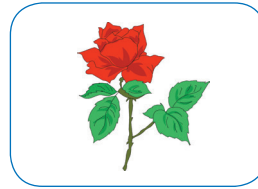
körpü

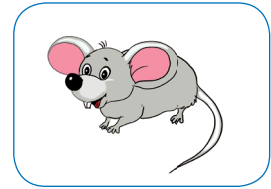
un

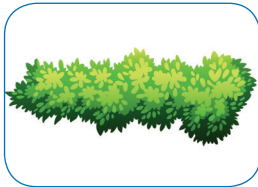
gül

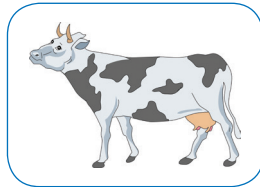
siçan

kol

inək

biz

ana

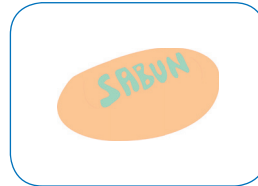
dəniz

pişik

sabun

qış

Uşağa oxumağı öyrətmək hələ heç də ona kitablara məhəbbət hissi yaratmaq demək deyil. Uşağınızın əsl oxucu olması üçün sizi uzun və zəhmətli iş gözləyir. Siz uşağınıza hansı yolla oxumağı öyrədəcəyiniz mühüm deyildir. Əsas vacib olan odur ki, bundan sonra onun qarşısında yeni dünya kitablar dünyası açılacaqdır və o, yalnız ailə üzvlərinin biliyini deyil, bütün bəşəriyyətin topladığı bilikləri əldə edə biləcəkdir.

Dinləmə

Dinləmənin də məqsədi oxu kimi, informasiyanı qəbul etmək, onu dərk etməkdir lakin oxu ilə müqayisədə dinləmə çox yüksək səviyyədə diqqət tələb edir və oxu bacarığından daha tez inkişaf edir. Körpəlikdən uşağa layla oxuduqda o sakitləşir, qığıltısı ilə sizə reaksiya göstərir. Daha sonra, nağıl danışarkən müəyyən situasiyalara müvafiq (canavar keçinin səsi ilə mahnı oxudu, balalar inanıb qapını açdılar, keçi evə qayıdarkən balalarını tapmadı və s.) emosional reaksiyalar (həyəcan, təəccüb, qorxu, məyusluq və s.) göstərilir. Şeir dinlədikdə onu əzbərləyərək söyləməyə çalışırlar. Beləliklə, gördüyünüz kimi dinləmə bacarığı özündə bir çox bacarıqları ehtiva edir.

ŞƏKİLLƏRƏ BAX VƏ ƏŞYALARIN ADLARINI ARDICILLIQLA SÖYLƏ

«Söz zənciri». Sözləri bir neçə dəfə söylədikdən sonra uşaqdan təkrar etməsini xahiş edin.

DƏVƏ, JURNAL, KÜLƏK, ÇİÇƏK, GECƏ, KONFET, PƏNCƏRƏ, QAYIQ.

«Görürük, eşidirik, toxunuruq». Sözləri söyləyin və uşağı tapşırığı yerinə yetirməyə həvəsləndirin:

TOP, PƏLƏNG, QOZ, PEÇENYE, MEŞƏ, YAĞIŞ, LİMON, TƏKƏR, STƏKAN, BALIŞ, TÜTƏK SƏSİ.

«Təsəvvür edirik, yadda saxlayırıq». Uşaq eşitdiyi sözləri təsəvvür etməli, yadda saxlamalı və təkrar etməlidir:

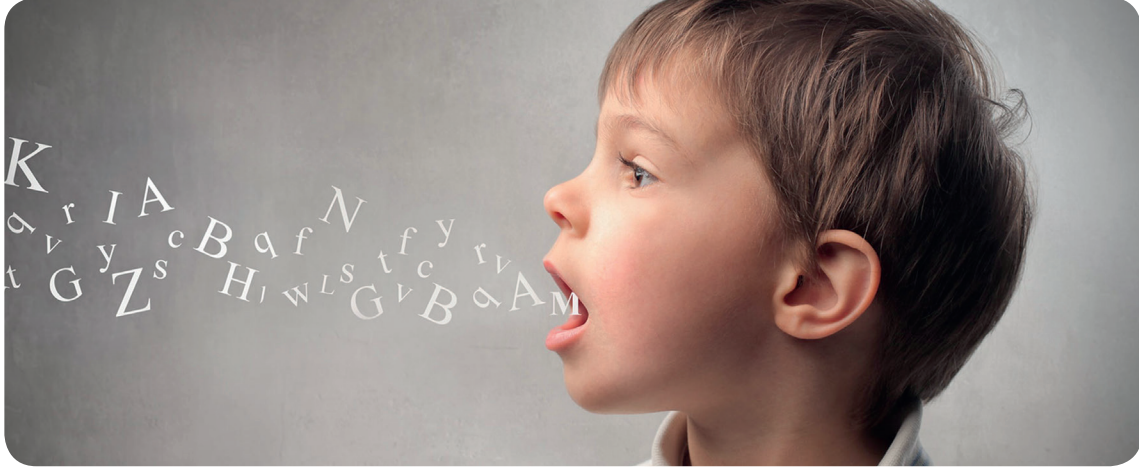
ARI, ŞAM AĞACI, KƏPƏNƏK, GÖL, AĞAC, BULUD, NƏRDİVAN, QAYÇI, GÖBƏLƏK, PIŞIK, QARPIZ.

Danışma

Nitq bacarıqları o zaman inkişaf edir ki, insan öz fikirlərini ifadə etməyə çalışsın. Təcrübə göstərir ki, körpəlikdən uşaqla aktiv ünsiyyətdə olan və onu danışmağa həvəsləndirən ailədə uşaq nitq bacarıqlarına və geniş söz ehtiyatına daha tez yiyələnir.

Son zamanlar valideynlər uşaqlara mobil telefonlar verərək, yaxud televizor qarşısında oturaraq onların asudə vaxtlarını təşkil etdiklərini bu vasitələrlə uşaqlarının daha yaxşı inkişaf edəcəyini düşünürlər.

Uşaqlar saatlarla oyun oynaya və ya çizgi filmlərinə baxa bilərlər, lakin burada nə inkişafdən, nə də ki ünsiyyətdən söhbət gedə bilməz. Əksinə uşaqlar, daha qapalı, aqressiv və impulsiv olurlar. Gün ərzində uşaqlarınıza birgə fəaliyyətdə iştirak etmək üçün vaxt ayırın, əgər vaxtınız məhduddursa gündəlik məişət işləri zamanı ünsiyyət etməyə çalışın, mahnı oxuyun, yanılmac və tapmacalar söyləyin əks halda məktəbə getdiyi zaman müəllimin dediklərini və ya dərslərdə oxuduqlarını mexaniki olaraq təkrar etməyə çalışan şagird danışmır, təkrarçılıq edir və onda heç vaxt nitq vərdişləri inkişaf etmir. Nitq bacarıqları tənqidi təfəkkürlə və müstəqil ünsiyyətlə üzvi surətdə bağlıdır.

Yazı

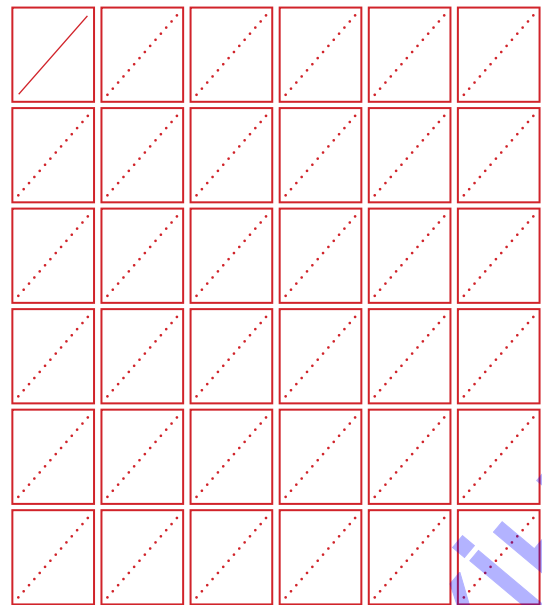
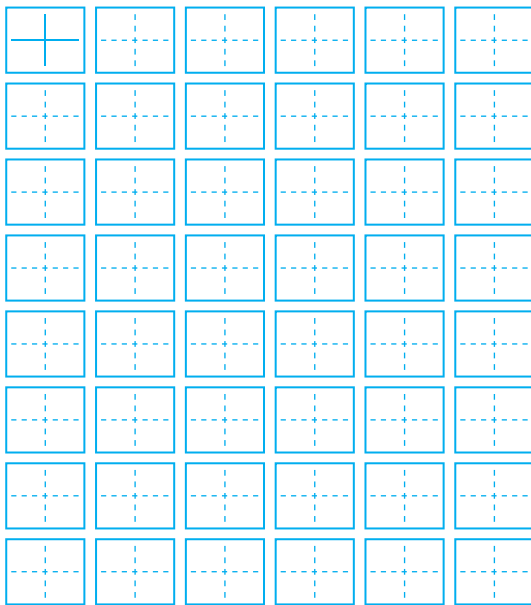
Yazı da özünüifadə bacarığıdır. Danışma kimi, onun da əsas məqsədi hiss və düşüncələri, məlumatları başqalarına çatdırmaqdır, lakin nitqlə müqayisədə yazıda ədəbi dil normalarına daha çox diqqət yetirilir.

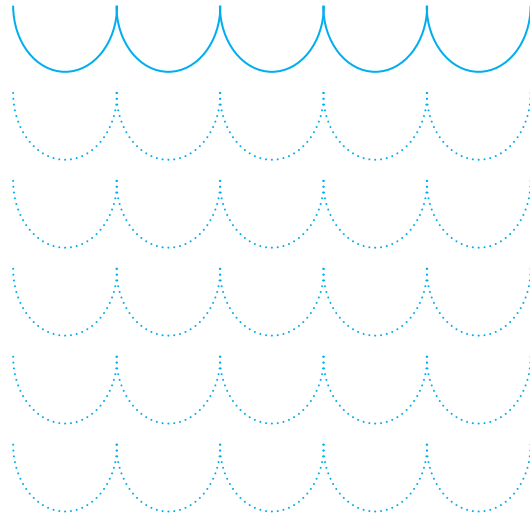
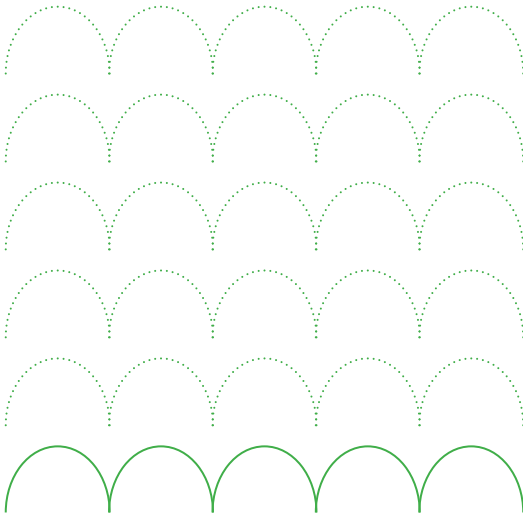
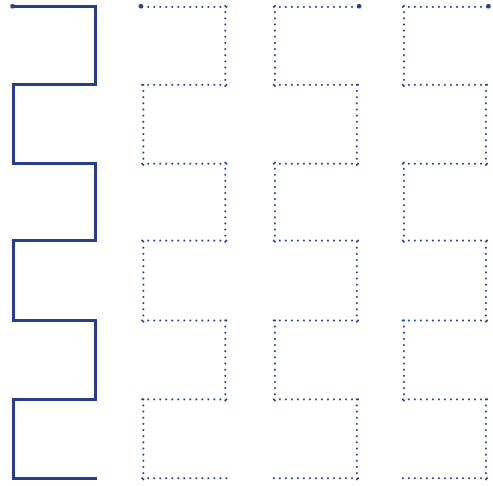
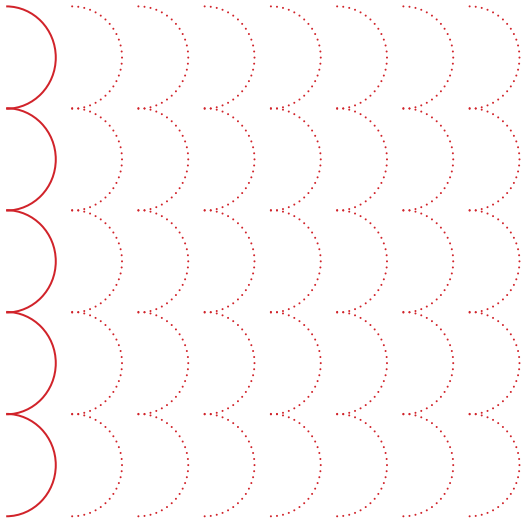
Orta məktəbdə yazı bacarıqlarının inkişafı bir neçə mərhələdən ibarətdir:

- 1) hüsnxət normalarına riayət etmək;
- 2) orfoqrafik normalara uyğun yazmaq;
- 3) alınmış məlumatı öz sözləri ilə ifadə etmək;

4) hiss və düşüncələrini yazıda ifadə etmək. Bunun üçün üzündən köçürmə, imla, ifadə kimi yazı formalarından istifadə edilir.

Valideynlərə tövsiyəmiz yazı bacarıqlarını oyun formasında ev şəraitində inkişaf etdirməkdir. Valideynnin pedaqoji səriştəsi olmadığı üçün övladına ilk dəfə yazmağı öyrətməyə başlayanda çox əziyyət çəkir. Aşağıdakı sxemlərin köməyi ilə siz uşağınızın əllərini yazıya alışdırma bilərsiniz. İlk vaxtlar səliqəsiz alına bilər, lakin təkrarladıqca əllər öyrəşəcək və yazı üçün hazır olacaq.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Seleviç T.İ. – PE üzrə kandidat, Omsk DPU dosenti “Metodik tövsiyələr” (valideyn və pedaqoqlar üçün)
2. Voronova A. P. Nitq patologiyası olan uşaqlarda yazı pozulmalarının diaqnostika və profilaktikası.
3. Nyumen Sara Oyun və xüsusi uşaqlarla məşğələlər.
4. Məmmədaliyeva Y.Ş. Şəfəqə doğru (Sağlamlıq imkanları məhdud uşaqlar üçün inkişaf proqramı).

BURAXILIŞ MƏLUMATI

AZƏRBAYCAN DİLİ 1
VALİDEYNLƏR ÜÇÜN METODİK VƏSAİT

Tərtibçi heyət:

Layihə rəhbəri: Rəhilə Soltanqızı

Müəlliflər: Yeganə Məmmədaliyeva
Həbib Kərimov
Könül Doxolova
Süleyman Kərimov
Fərizə Nəbiyeva
Aygün Qasımova

Dil redaktoru: Rəhilə Səfərəliyeva

Kompüter dizaynı: Nigar Feyzullayeva

Texniki redaktor: Ruslan Mahmudov

Korrektor: Kəklək Məmmədova

© Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyi - (qrif nömrəsi:)

Müəlliflik hüquqları qorunur. Xüsusi icazə olmadan bu nəşri və yaxud onun hər hansı hissəsini yenidən çap etdirmək, surətini çıxarmaq, elektron informasiya vasitələri ilə yaymaq qanuna ziddir.

Fiziki çap vərəqi. 4. Format 60x84. Səhifə sayı 32.

Tirajı. Pulsuz. Bakı-2021

Əlyazmanın yığma verildiyi və çapa imzalandığı tarix:

Çap məhsulunu hazırlayan:
Çaşıoğlu Eİ MMC

Çap məhsulunu hazırlayan:
Çaşıoğlu mətbəəsi (Bakı ş., M. Müşfiq küç. 2A. Tel. 502-46-91)

LAYIHƏ

Pulsuz

LAYIHƏ